

کلیات حقوق جزا

دکتر محمدعلی اردبیلی
استاد دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

۲ □ کلیات حقوق جزا

کلیات حقوق جزا

دکتر محمد علی اردبیلی ۱۳۲۶

تعداد صفحات: ۲۷۲ ص

شابک: ۹۶۴-۹۷۸-۵۱۱-۹۹۹-۵

فروست: ۱۲۰۰

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۷

نشر میزان

٤ □ كليات حقوق جزا

فهرست مطالب

پیشگفتار ۱۱

فصل نخست: محتوا و موضوع حقوق جزایی

گفتار نخست: آشنایی با مفاهیم جزایی؛ جرم، مجازات، اقدامات تأمینی و تربیتی، بزهکاری، بزه‌دیدگی، مسئولیت جزایی	۱۸
الف) جرم	۱۸
ب) مجازات	۲۴
۱. سزادهی	۲۶
۲. بازدارندگی	۲۷
۳. توان‌گیری	۲۸
۴. بازپروری	۲۸
پ) اقدامات تأمینی و تربیتی	۳۰
ت) بزهکاری	۳۳
ث) بزه‌دیدگی	۳۸
○ نظریه فعالیت روزمره	۴۲
○ نظریه سبک زندگی	۴۳
ج) مسئولیت کیفری	۴۵
گفتار دوم: اختیارات و وظایف دولت در مبارزه با بزهکاری	۴۷
الف) سیاست جنایی	۴۹
ب) جرم انکاری	۵۱
۱. اصل آسیب	۵۴
۲. اخلاق‌گرایی قانونی	۵۷

۶ □ کلیات حقوق جزا

- ۵۹..... ۳. پدرسالاری
- ۶۰..... ۴. کردار آزارنده
- ۶۱..... (پ) کیفرگذاری

فصل دوم – منابع حقوق جزا در حقوق ایران

- گفتار نخست: منابع الزامی حقوق کیفری..... ۷۵
- الف) قانون..... ۷۵
۱. قوانین مجلس شورای ملی..... ۷۶
۲. لوایح قانونی شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران..... ۷۷
۳. مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام..... ۷۸
۴. مصوبات کمیسیون داخلی مجلس شورای اسلامی..... ۷۹
- (ب) آیین نامه..... ۸۰
- (پ) معاهدات بین المللی..... ۸۴
- گفتار دوم: منابع ارشادی حقوق کیفری..... ۸۷
- الف) رویه قضایی..... ۸۷
- (ب) عقاید علماء حقوق یا آموزه های حقوقی (دکترین)..... ۸۹
- (پ) عرف..... ۹۱
- (ت) منابع فقهی یا فتاوی معتبر..... ۹۳

فصل سوم – جایگاه حقوق کیفری و ارتباط آن با دیگر

رشته های حقوق و علوم دیگر

- گفتار نخست: جایگاه و اهمیت حقوق کیفری..... ۹۸
- الف) محتوای حقوق کیفری..... ۹۹
۱. حقوق کیفری عمومی..... ۹۹

فهرست مطالب □ ۷

۱۰۱	۲. حقوق کیفری اختصاصی.....
۱۰۲	۳. آیین دادرسی کیفری.....
۱۰۳	۴. علم اجرای احکام کیفری (کیفرشناسی).....
۱۰۵	گفتار دوم: رابطه حقوق کیفری با دیگر رشته‌های حقوق.....
۱۰۵	الف) رابطه حقوق کیفری با رشته‌های حقوق عمومی.....
۱۰۵	۱. رابطه حقوق کیفری با حقوق اساسی.....
۱۰۶	۲. رابطه حقوق کیفری با حقوق اداری.....
۱۰۶	۳. رابطه حقوق کیفری با حقوق بین‌الملل عمومی.....
۱۰۸	ب) رابطه حقوق کیفری با رشته‌های حقوق خصوصی.....
۱۰۸	۱. رابطه حقوق کیفری با حقوق مدنی.....
۱۰۹	۲. رابطه حقوق کیفری با حقوق تجارت.....
۱۱۰	استقلال حقوق کیفری.....
۱۱۱	پ) رابطه حقوق کیفری با اخلاق.....
۱۱۴	ت) رابطه حقوق کیفری با فلسفه.....
۱۱۵	گفتار سوم: تحکیم علمی حقوق کیفری.....
۱۱۵	الف) علوم جرم‌یابی.....
۱۱۶	۱. پزشکی قانونی.....
۱۱۶	۲. سم‌شناسی.....
۱۱۶	۳. پلیس علمی.....
۱۱۷	ب) جرم‌شناسی.....
۱۱۷	۱. علوم پزشکی.....
۱۱۸	۲. علوم اجتماعی.....
۱۲۰	۳. علوم روانشناختی و روان‌پزشکی.....
۱۲۱	پ) رابطه جرم‌شناسی و حقوق کیفری.....
۱۲۲	۱. تأثیر بر قانونگذار.....
۱۲۳	۲. تأثیر بر قاضی.....

۱۲۳..... ۳. تأثیر بر مجریان احکام کیفری

فصل چهارم - پدیده جنایی و واکنش علیه آن

گفتار نخست: پدیده جنایی و علل آن..... ۱۲۷

الف) پدیده جنایی، مفهوم مجرد قانونی..... ۱۲۹

۱. تحلیل تعریف قانونی پدیده جنایی..... ۱۲۹

○ رفتار مخالف نظم اجتماعی..... ۱۳۰

○ رفتار مصرح در قانون جزا و همراه با کیفر..... ۱۳۱

۲. آثار تعریف قانونی پدیده جنایی..... ۱۳۳

○ آثار مربوط به وجود پدیده جنایی..... ۱۳۳

○ آثار مربوط به مبارزه با پدیده جنایی..... ۱۳۴

ب) پدیده جنایی، واقعیت انسانی و اجتماعی..... ۱۳۵

۱. تحلیل بینش واقع‌گرایانه از پدیده جنایی..... ۱۳۶

○ واقعیت اجتماعی..... ۱۳۶

○ واقعیت انسانی..... ۱۳۸

۲. علل پدیده جنایی..... ۱۳۹

○ عوامل درونی بزهکاری..... ۱۳۹

○ عوامل برونی بزهکاری..... ۱۴۰

۳. آثار بینش واقع‌گرایانه از پدیده جنایی..... ۱۴۱

○ آثار مربوط به وجود پدیده جنایی..... ۱۴۲

○ آثار مربوط به مبارزه با پدیده جنایی..... ۱۴۳

۴. نتیجه‌گیری درباره پدیده جنایی..... ۱۴۴

گفتار دوم: واکنش اجتماعی علیه پدیده جنایی..... ۱۴۶

الف) جنبه‌های قانونی واکنش اجتماعی..... ۱۴۶

۱. تعیین قانونی بزهکاری. وضع جرایم و مراتب آن..... ۱۴۷

فهرست مطالب □ ۹

۲. صورت‌های مبارزه علیه بزهکاری و تنوع تدابیر سیاست جنایی ۱۴۸
- تدابیر پیشگیرنده ۱۴۹
- تدابیر سرکوبنده ۱۵۱
۳. جهت‌گیری تدابیر سرکوبنده؛ هدف‌های مبارزه با بزهکاری ۱۵۱
- هدف اخلاقی ۱۵۲
- هدف سودمندی ۱۵۲
- گفتار سوم: انواع واکنش اجتماعی علیه پدیده جنایی ۱۵۴
- الف) مجازات اعدام ۱۵۸
- ب) مجازات حبس ۱۶۱
- پ) مجازات شلاق ۱۶۶
- ت) جزای نقدی ۱۶۸
- گفتار چهارم: تحوّل واکنش اجتماعی علیه پدیده جنایی ۱۷۱
- الف) دوران نخستین ۱۷۳
۱. دوره انتقام‌جویی و جنگ‌های خصوصی ۱۷۳
۲. دوره دادگستری خصوصی ۱۷۵
۳. دوره دادگستری عمومی ۱۷۸
- ب) تحوّل حقوق کیفری در پرتو اندیشه‌های دیرین ۱۸۰
۱. مکتب اسلام ۱۸۰
۲. مکتب عدالت مطلق ۱۸۸
- افلاطون (۴۲۸-۳۴۷ ق.م.) ۱۸۹
- ژوزف دومستر (۱۸۲۱-۱۷۵۳ م.) ۱۹۲
- امانوئل کانت (۱۸۰۴-۱۷۲۴ م.) ۱۹۶
۳. نقد نظریه عدالت مطلق ۱۹۹
۴. مکتب اصالت سودمندی ۲۰۱
- ژرمی بنتام (۱۸۳۲-۱۷۴۸ م.) ۲۰۱
- سزار بکاریا (۱۷۹۴-۱۷۳۸ م.) ۲۰۵

۱۰ □ کلیات حقوق جزا

- ۲۰۷.....۵. نقد نظریه قرارداد اجتماعی و سودمندی کیفر
- ۲۱۰.....۶. مکتب نئوکلاسیک
- ۲۱۵.....۷. نقد نظریه نئوکلاسیک
- ۲۱۷.....پ) تحوّل حقوق کیفری در پرتو اندیشه‌های معاصر
- ۲۱۷.....۱. مکتب اصالت تحصیل
- ۲۲۴.....۲. نقد نظریه اصالت تحصیل
- ۲۲۶.....۳. مکتب اصالت عمل
- ۲۳۴.....۴. مکتب دفاع اجتماعی جدید
- ۲۴۵.....۵. پسا دفاع اجتماعی جدید
- ۲۴۸.....۶. نقد نظریه دفاع اجتماعی جدید
- ۲۵۵.....کتابنامه
- ۲۶۳.....واژه‌نامه
- ۲۶۷.....موضوع‌نامه

پیشگفتار

کتابی که پیش‌رو دارید کلیات حقوق جزا، کتابی درسی است که سرفصل‌های آن براساس مصوبه شورای عالی برنامه‌ریزی آموزش^۱ وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تهیه و تنظیم گردیده و از سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ به تعداد یک واحد درسی در برنامه آموزشی دانشجویان رشته حقوق گنجانده شده است. با این کلیات هدف آشنایی دانشجویان با مفاهیم و مسائل حقوق کیفری و ساختار و جایگاه این دانش حقوقی است. شاید بهتر بود از آن به الفبای حقوق جزا یاد می‌کردیم. تصور بر این است که اگر این الفبا خوب دانسته شود فهم حقوق جزا در واحدهای دیگر این درس آسان‌تر خواهد بود. تأمین این خواسته ممکن و شدنی است مشروط بر این‌که وقت و ساعات بیشتری به این درس اختصاص داده شود. برنامه این درس نسبتاً سنگین است و از هر دری سخنی است. از این رو، تدریس مطالب این واحد درسی در ۱۶ ساعت (بر طبق برنامه) اگر هم ناممکن نباشد بسیار دشوار است و فرصت برای هضم و جذب مطالب کتاب هم بسیار کوتاه. چاره این تنگی و کمبود وقت به نظر نویسنده افزودن کمینه یک ساعت به ساعات جلسات هفتگی این درس و در فرصت بازنگری برنامه‌های درسی در آینده تخصیص دو واحد به کلیات حقوق جزا در برنامه آموزشی است. قبول باید کرد که تدریس کلیات درس رشته حقوق آسان‌تر از آموزش جزئیات آن نیست. به ویژه هنگامی که مخاطبان این درس‌ها مبتدیان و تازه واردان به دانشکده‌ها باشند. یعنی دانشجویانی که نه از این صحیفه چیزی خوانده‌اند و نه از این مقولات چندان چیزی شنیده‌اند. با این شرایط و این وقت کم می‌توان پیشاپیش حدس زد که این بار چگونه ممکن است به منزل برسد.

۱. مصوب یکصد و دهمین جلسه مورخ ۱۳۹۴/۹/۲۳ شورای تحول و ارتقای علوم انسانی.

۱۲ □ کلیات حقوق جزا

در تعیین مباحثی که قرار است دانشجویان را با مقلّمات حقوق جزا آشنا کند جای بعضی از مباحث مهم مانند اصول عمومی حقوق جزا در یک فصل، سیاست جنایی در فصل دیگر و مسائلی همچون عدالت ترمیمی خالی است. هر چند در چارچوب برنامه مصوّب سنگین تر کردن مطالب این درس، بیش از آنچه هست، در وضع کنونی به صواب نیست، ولی با کوتاه کردن سخن در بعضی از گفتارها و اختصار در شرح بعضی از مفاهیم، به ویژه تکراری، به نظر تا حدودی می‌توان جا برای بعضی از مباحثی که مغفول مانده است باز کرد. این شیوه‌ای است که نویسنده در تألیف این کتاب برگزیده است.

درباره بعضی موضوعاتی که در مجلّدات کتاب حقوق جزای عمومی از منظر قوانین و مقرّرات جاری کشور به شرح و بسط آن‌ها پرداخته‌ایم، در کلیات پیشاپیش، براساس عنوان‌های سرفصل‌های برنامه درسی، شرح و توضیح وافی داده‌ایم. لیکن برای پرهیز از تکرار مطالب، سعی ما بر آن بوده است که از زوایای دیگری هم به موضوع نگاهی بیندازیم. در واقع پرداختن به یک موضوع دو بار در فصول متعدّد مجلّدات این کتاب به منزله شرح و توصیف ناگفته‌هایی است که فرصت بیان آن، به دلایل محدودیت برنامه درسی فراهم نیامده بود.

در پایان نویسنده امیدوار است که با این مقدمه، دریچه‌ای هر چند کوچک به روی دانشجویان و دانش‌پژوهان بگشاید تا از ورای آن بتوانند به افق‌های دور دست حقوق جزا نگاهی بیفکنند و اگر به ادامه راه راغب بودند این وجیزه را راهنمای خود قرار دهند.

محمدعلی اردبیلی

پاییز ۱۳۹۷